

УДК 902.6(474.5)

VU
ARCHEOLOGIJOS
KATEDRA

LIET/123

**Auksakalystės Lietuvoje iki XIII a. klausimu
(2. Sidabro dirbinių geografija)**

L. Nakaitė

Kartografiniu metodu nustatyta, kad žymesni sidabro apdirbimo centrai Lietuvoje ėmė ryškėti apie m. e. IV—V amžius. Vienas jų buvo Vakarų Lietuvoje, dabartinių Kretingos ir Klaipėdos rajonų teritorijoje. Apie VI—VII amžius žymesni sidabro dirbinių gamybos centrai buvo dab. Rokiškio ir Pasvalio rajonų teritorijoje, o taip pat apie Kėdainius.

Sidabro apdirbimo centrai labiausiai klestėjo ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu (IX—XII amžiai). Vienas žymus toks centras — Vakarų Lietuvoje, dab. Klaipėdos ir Kretingos rajonų teritorijoje, antrasis — Vidurio Lietuvoje, dab. Kėdainių, Ramygalos, Kauno rajonų teritorijoje.

Sidabro apdirbimo centrai gyvavo išsčius šimtmečius, o tai rodo, kad juvelyro-auksakalio amatas buvo paveldimas iš kartos į kartą.

Brangiojo metalo apdirbimas labiau suklestėjo tuose rajonuose, kuriuose vyko gyva prekyba, nes ten buvo galima nuolat įsigyti sidabro žaliavos.

Rašytiniai šaltiniai rodo, kad susikūrusios feodalinės Lietuvos valstybės politika buvo palanki amatininkams, amatų vystymuisi. Tai pasakytina ir apie brangiųjų metalų apdirbimo amatą. Pvz., Gedimino 1323.V.26 d. laišku Liubeko, Rostoko, Zundo, Greifsvaldo, Stetino ir Gotlando piliečiams į Lietuvą buvo kviečiami įvairūs amatininkai, kartu ir sidabrakaliai¹. Naudodamiesi Vytauto privilegija, iš Dancigo ir Karaliaučiaus į Lietuvą irgi atvyko daug amatininkų, jų tarpe ir auksakalių. Rašytinės žinios rodo, kad XV—XVI amžiais Lietuvoje auksakalystės vystymasis buvo jau toli pažengęs².

Tačiau mes neturime jokių rašytinių duomenų apie tuos auksakalius arba sidabrakalius, kurie gyveno iki feodalinės Lietuvos valstybės susikūrimo. Sidabro dirbiniai, kasmet randami Lietuvos archeologiniuose paminkluose iki XIII a., gerai paliudija aukštą to meto amatininkų meistriškumą, techninius įgūdžius, specialiųjų įrankių taikymą³, rodo, kad dar iki XIII a. Lietuvoje šalia kitų amatų jau reiškėsi ir sidabro apdirbimo amatas.

Aukštas sidabro apdirbimo technikos lygis senojoje Lietuvoje, įrodantis vietinių meistrų specializaciją, atkreipė kai kurių tyrinėtojų dėmesį⁴. Tačiau m. e. I tūkstantmetyje ir II tūkstantm. pradžioje gyvenusių sidabro dirbinių kūrėjų vardai mums liko nežinomi⁵.

Lietuvoje dar prieš susikuriant valstybei jau buvo žinomos atskirų juvelyrų dirbtuvės⁶, tačiau nėra duomenų teigti, kad jose buvo gaminami dir-

¹ Gedimino laišakai, 43, V., 1966.

² E. Laucevičius, Iš lietuvių kultūros istorijos (toliau — ILKI), 4, 227—238, V., 1964.

³ L. Nakaitė, Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 3(22), 67—84 (1966).

⁴ X. A. Моора, Советская археология (toliau — СА), 17, 123 (1953).

⁵ L. Nakaitė, min. veik., 68.

⁶ V. Daugudis, Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija, 1(12), 61 (1962).

biniai iš brangiųjų metalų. Kituose Baltijos jūros baseino kraštuose yra surasta ir senovės auksakalių dirbtuvių⁷, auksakalių kapų, pvz., Vidurio Vokietijoje⁸, Lenkijoje⁹.

Lietuvoje taip pat yra aptinkama atskirų amatininkų-juvelyrų kapų, kuriuose rasta įvairių žalvarinių dirbinių nuolaužų — žaliavos dirbiniams¹⁰.

Patraukia dėmesį XII a. kapas Grauziuose (Kėdainių raj.), kuriame buvo rasta sidabrinių daiktų: 2 pasaginės segės, 2 sidabro lydiniai (vienas — „apyrankės“ tipo, kitas — lazdelės pavidalo), o taip pat 5 svareliai¹¹. Galimas dalykas, jog čia buvo palaidotas juvelyras-auksakalys. Kad tai ne didiko kapas, matyti iš to, jog įkapių tarpe nėra nei prabangių žirgo ar raitelio aprangos reikmenų, nei brangių ginklų. Pastarieji visuomet randami didikų, karių, labai dažnai ir pirklių kapuose (Laičiai (Kretingos raj.), Ginteliškė (Plungės raj.), Palanga). Kad Graužių kape palaidotas XII a. juvelyras-auksakalys, liudytų deformuotas „apyrankės“ tipo sidabro lydinys, kurį galima traktuoti ir kaip žaliavą sidabro dirbiniams. Kaip žinia, kai kurie tyrinėtojai priėjo išvadą, kad papuošalų gamybai vietiniai meistrai naudojo įvežamas sidabro monetas, lydinius, nors taip pat buvo naudoti ir seni, nebemadingi ar sugedę sidabro dirbiniai¹². Taigi ir sidabro lydiniai pereidavo į amatininkystės sferą. O svarelius ir svarstyklėles sidabro svarstymui naudojo ne tik pirkliai, bet ir amatininkai¹³. Be to, Graužių vietovė yra garsi savo sidabru puoštais dirbiniais, priklausančiais II tūkstantm. pradžiai. Tai rodo, kad šiose vietovėse gyveno ir dirbo juvelyrai-auksakaliai, kurių vienas ir galėjo būti palaidotas minimame kape.

Išlikę vietovardžiai — Auksučiai, Aukseliai, Auksuodžiai, Auksorai, Auksėnai, Sidabriai, Sidabrynė, Sidabriškis, Sidabrava, — galima manyti, irgi parodo kadaise čia gyvenusius brangiųjų metalų apdirbimo meistrus, tačiau lieka atviras klausimas, ar tai sakytina apie laikotarpį iki Lietuvos valstybės susikūrimo.

Lenkų mokslininkai surado Lenkijoje 13 vietovių, vadinamų „Złotniki“, kurios siejamos su brangiųjų metalų apdirbimu. Ankstyvajame feodalizme jose gyvenę auksakaliai¹⁴.

⁷ A. Nadolski, *Studia wczesnośredniowieczne*, 1, 183, Warszawa—Wrocław (1952). Z. Rajewski, *Wiadomości archeologiczne* (toliau — WA), 20, z. 1, 11—12 (1954).

⁸ B. Schmidt, *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland*, 146, Halle, 1961.

⁹ Z. Rajewski, WA, 20, z. 1, 13.

¹⁰ Sargėnų (Kauno m.) kape Nr. 154 kartu su mirusiuoju aptikta daugiau kaip 5 kg sulaužytų, apgadintų dirbinių. Reikia manyti, kad tai metalo laužas, skirtas naujų dirbinių gaminimui.

¹¹ Radiniai yra Kauno valstybiniame istoriniame muziejuje (toliau — KVIM).

¹² A. Bezenberger, *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, 21, 275, Königsberg (1900); T. i R. Kiersnowscy, WA, 22, z. 1, 5—54 (1955); R. Kiersnowski, WA, 23, z. 3, 230 (1956); S. Tabaczyński, *Z badań nad wczesnośredniowiecznymi skarbami srebrnymi Wielkopolski*, 49, Warszawa—Wrocław, 1958; W. Glazer, J. Okulicz, WA, 23, z. 4, 340 (1956); Г. Ф. Корзухина, *Русские клады IX—XIII вв.*, 15, М.—Л., 1954; А. Ф. Медведев, СА, 2, 107 (1963); Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв.*, 31, Рига, 1963.

¹³ J. Antoniewicz, *Szkice z dziejów Pomorza*, 148, Warszawa, 1958.

¹⁴ Z. Rajewski, WA, 20, z. 1, 21.

Lietuvos archeologai mano, kad pirmaisiais mūsų eros amžiais, labai išaugus metalinių dirbinių pareikalavimui, nuo žemdirbystės galėjo atsiskirti atskiros amatininkų šeimos ar atskiri amatininkai-kalviai¹⁵. I tūkstantm. viduryje ir pačių metalo kalėjų tarpe vyko procesas, skatinęs juvelyro amatą. Tai galėjo vykti panašiai, kaip ir kaimyninėje Latvijoje, kur juvelyrininkystė vystėsi 2 kryptimis: juvelyras atsiskiria nuo kalvio-liejiko ir palaipsniui pereina nuo gamybos namų ūkio sąlygomis prie profesinės-amatininkiškos gamybos¹⁶. Ankstyvajame feodalizme Lietuvoje metalų apdirbimas tapo pagrindiniu tam tikros grupės amonių pragyvenimo šaltiniu ir visiškai atsiskyrė nuo žemės ūkio¹⁷.

Techniškai sudėtingus, įvairiai ornamentuotus sidabro bei sidabruotus papuošalus galėjo gaminti tik tie meistrai, kurie turėjo žinių ir įgūdžių brangiųjų metalų apdirbimo srityje. Juvelyro-auksakalio amatas ir tais laikais buvo ypač kruopšti, sakytume, subtili gamyba. Tai rodo techninis dirbinių tobulumas bei vietinių meistrų meninis skonis.

Kadangi nežinome nei atskirų amatininkų-auksakalių vardų, nei jų dirbuvų, tai mūsų uždavinys — atsekti labiausiai ryškius senovės Lietuvos rajonus, kuriuose mūsų nagrinėjamu laikotarpiu jie gyveno ir kūrė, atsekti tuos centrus, iš kur brangiųjų metalų gaminiai plito į kitas Lietuvos teritorijos vietas.

Šiuo klausimu daug vertingų duomenų pateikia kartografavimas radimo vietų tų sidabro bei sidabruotų dirbinių, kuriems savitos savaimingės formos, sudėtingesni technikos būdai, ypatingesnis ornamentas.

Sidabro bei sidabruotų dirbinių geografija¹⁸ parodo, kad minėtų dirbinių radimo vietovės nevienodai pasiskirsčiusios Lietuvos teritorijoje. Be to, vienuose rajonuose ar apylinkėse buvo daugiau paplitę vienokio tipo dirbiniai, kituose — kitokio. Kai kurie jų paplitę tik savo uždaroje teritorijoje. Tai suprantama, nes vienoje vietovėse gyveno ir dirbo vieni auksakaliai, kitose — kiti, o kiekvieno jų dirbiniai atspindėjo jų individualius polinknius, patyrimą, įgūdžius bei žinias sidabro apdirbimo srityje. Todėl visai natūraliai išplaukia išvada, kad tam tikro tipo dirbiniai buvo gaminami to rajono, kuriame jie buvo paplitę, ribose. Nors dirbtuvių liekanų ir nerandame, bet nėra abejonių, kad dirbiniai buvo gaminami vietoje. O siauras daikto išplitimo rajonas rodo, kad jį gamino vienas kuris nors smulkus meistras.

Žymesni sidabro apdirbimo rajonai Lietuvoje išryškėjo jau apie IV—V amžius. Vienas toks, sakytume, centras buvęs Vakarų Lietuvoje. Dabartinių Kretingos ir Klaipėdos rajonų archeologiniuose paminkluose rasta eilė ankstyvųjų sidabro papuošalų (Aukštakiemis, Stragna, Šernai, Reketė). Vadinasi, jau tais laikais čia — Akmenos—Dangės upių baseine — gyveno meistrai, vertęsi ir sidabro dirbinių gamyba.

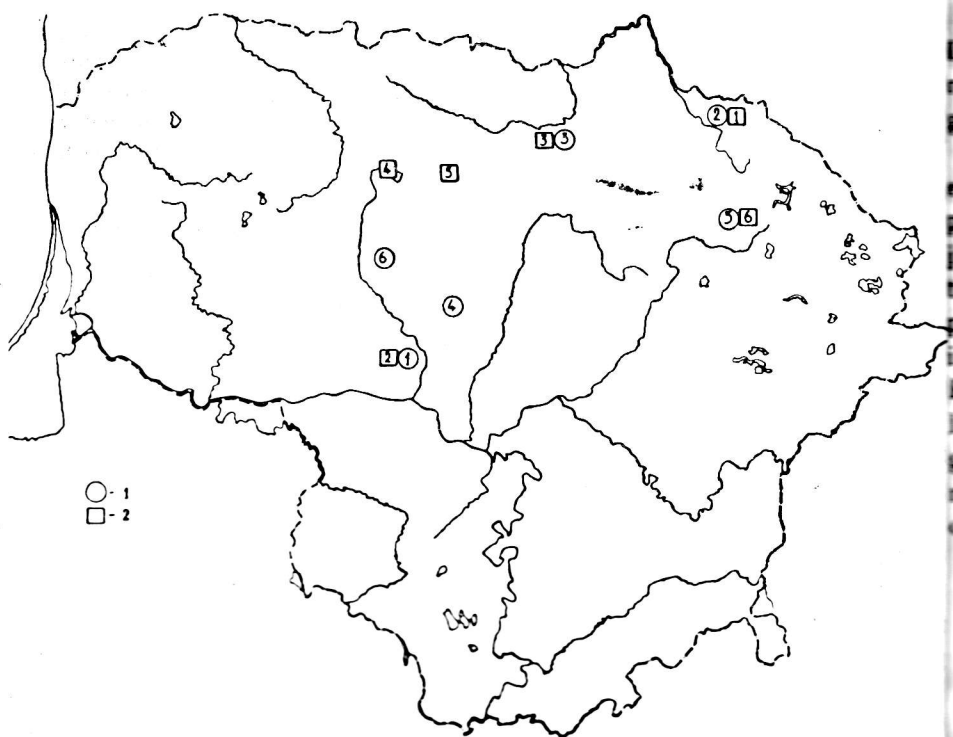
Kartografiniai duomenys rodo, kad I tūkstantm. vidury, t. y. apie VI—VII amžius, labai būdingais sidabro dirbiniais — antkaklėmis pergniaužtiniais galais (1 pav., 1) (jos buvo gaminamos vien iš sidab-

¹⁵ P. Kulikauskas, ILKI, 2, 20, V., 1959; P. Kulikauskas, R. Kulikauskienė, A. Tautavičius, Lietuvos archeologijos bruožai (toliau — LAB), 256, V., 1961.

¹⁶ А. Я. Стубавс, Городище и селище Кентескалнс — археологический памятник перехода от первобытно-общинного строя к классовому обществу в Латвии, 24, Рига, 1965.

¹⁷ LAB, 505.

¹⁸ L. Nakaitė, min. veik., 1, 2 paveikslai, 69, 73.

1 pav. Sidabrinių antkaklių pergniaužtiniais galais ir balneliniais galais paplitimas. 1 — antkaklės pergniaužtiniais galais. Radimo vietos: 1 — Draustinė, Kėdainių raj., 2 — Indriūnai, Rokiškio raj., 3 — Migonys, Pasvalio raj., 4 — Pašušvys, Kėdainių raj., 5 — Vainaičiai, Rokiškio raj., 6 — Vėžlaukis, Raseinių raj., 2 — antkaklės balneliniais galais. Radimo vietos: 1 — Baubliai—Indriūnai, 2 — Draustinė, 3 — Migonys, 4 — Pailiai, Šiaulių raj., 5 — Stačiūnai, Šiaulių raj., 6 — Vainaičiai, Rokiškio raj.

ro) — išsiskiria 2 rajonai. Vienas šių rajonų buvo dabartinių Rokiškio ir Pasvalio rajonų teritorijoje, kitas — apie Kėdainius, kur spėjama tais laikais gyvenus meistrus, gaminusius minėtas antkakles. Šią hipotezę patvirtina ir Migonyse (prie Pasvalio) drauge su gatavais papuošalais rasti neužbaigti sidabro dirbiniai¹⁹.

Šiose vietovėse buvo rasta ir vėlesnės kilmės sidabro papuošalų — balnelinių antkaklių, pasirodžiusių VII a. pabaigoje (1 pav., 2). Jų taip pat rasta Rokiškio, Pasvalio ir Kėdainių rajonų archeologiniuose paminkluose, nors 2 jų rastos ir dar toliau į šiaurę — Šiaulių raj. Gal būt, jos į čia pateko mainų keliu. Mainų atžvilgiu minėtieji rajonai yra gana patogioje padėtyje: Mušos upė per Lielupę, Dauguvą nutiesia kelią į Baltiją, o Nevėžiu, kuris įteka į Nemuną, taip pat galima pasiekti jūrą.

Labai įdomu, kad apie Rokiškį, Biržus esama „sidabrinių“ vietovių — Sidabrinė, Sidabriškis, Sidabriškiai. Ar tai turi ką nors bendra su čia gyvenusiais sidabro dirbinių gamintojais, šiandien dar sunku pasakyti.

¹⁹ R. Volkaite-Kulikauskienė, Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai, 116, Vilnius, 1958.

Bet labiausiai sidabro apdirbimo rajonai išryškėjo pradedant VIII—IX amžiais. Kartografiniai duomenys išryškina tam tikras Lietuvos teritorijas su tik joms būdingais sidabro dirbiniais, kas leidžia teigti, kad jose gyventa atskirų amatininkų, sakytume, juvelyrų-auksakalių.

Lietuvos archeologinėje medžiagoje nuo VIII a. pabaigos pasirodo visa eilė papuošalų — segių, smeigtukų, kabučių, kurių paviršius padengtas plona sidabro plokštele, ornamentuota metaloplastiniu būdu, papuošiant įstatytais mėlyno stiklo akutėmis. Šie dirbiniai gana artimi tiek savo techniniu atlikimu, tiek ornamento motyvais, pagaliau ir savo forma. Jų paplitimas (2 pav.) rodo, kad 9 vietovės tenka Kretingos, 3 — Klaipėdos ir 3 — gretimam Plungės rajonui. Likusios 2 vietovės tenka į pietus nuo Klaipėdos esančiam Šilutės rajonui, o 3 — Joniškio rajonui (jau Šiaurės Lietuvoje). Tokiu būdu, iš 20 vietovių 15 yra Klaipėdos, Kretingos, Plungės rajonų teritorijoje. Seka išvada, kad kaip tik šių 3 rajonų teritorijos ribose ir buvęs tas centras, kuriame buvo gaminami sidabro plokštele dengti papuošalai su mėlyno stiklo akutėmis.

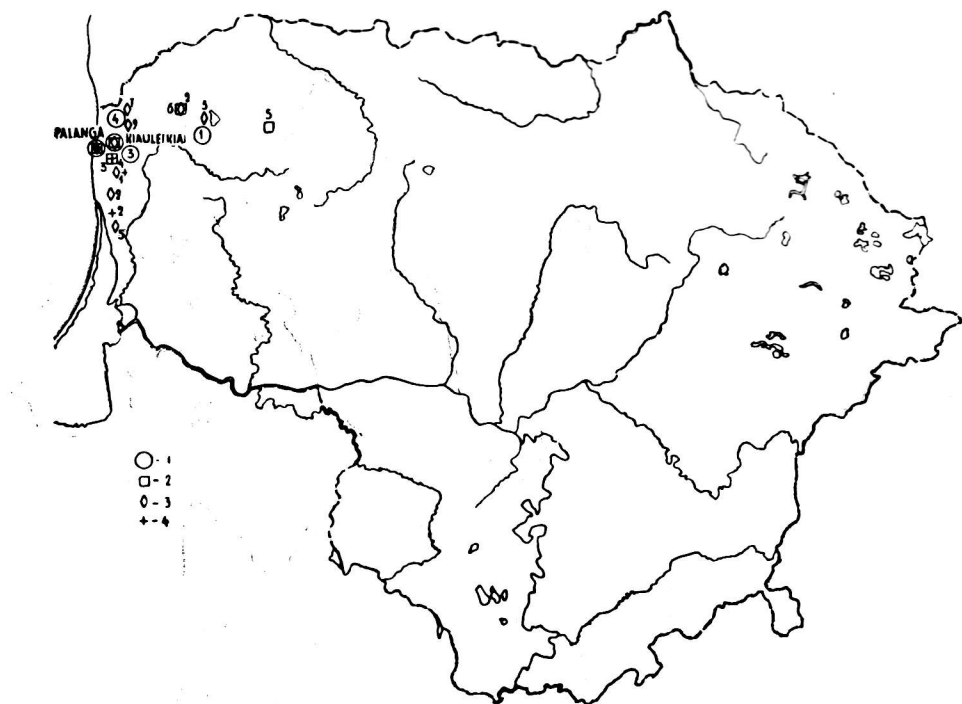
2 pav. Papuošalų, dengtų sidabro plokštele ir inkrustuotų mėlyno stiklo akutėmis, paplitimas. Radimo vietos: 1 — Anduliai, Klaipėdos raj., 2 — Aukštakiemis, Klaipėdos raj., 3 — Ginteliškė, Plungės raj., 4 — Gudeliai, Plungės raj., 5 — Gondinga, Plungės raj., 6 — Kapų kalnas, Šilutės raj., 7 — Kiauleikiai, Kretingos raj., 8 — Kurmaičiai, Kretingos raj., 9 — Laiviai, Kretingos raj., 10 — Laistai, Kretingos raj., 11 — Lazdininkai, Kretingos raj., 12 — Laužemė, Kretingos raj., 13 — Linksmėnai, Joniškio raj., 14 — Palanga, 15 — Pociai, Šilutės raj., 16 — Pryšmančiai, Kretingos raj., 17 — Reketė, Kretingos raj., 18 — Rukuižiai, Joniškio raj., 19 — Rūdiškės, Joniškio raj., 20 — Tūbausiai, Kretingos raj.

Žinomi ir to paties centro lokie saviti VIII—IX amžių papuošalai, kaip sidabru dengti kabučiai — medalionai (3 pav., 3). Jų gaminimą galima priskirti tiesiog vienam meistriui. Jie paplitę gana siauroje teritorijoje, jų nedaug (1966 m. duomenimis, jų rasta 35), be to, savo gamybos bruožais jie taip artimi vieni kitiems, kad, rodos, tikrai gaminti vienų rankų.

Tam pačiam laikotarpiui priklauso ir didžiuliai trikampiniai smeigtai iš Kretingos apylinkių (3 pav., 1), kurie savo gamybos bruožais prilygsta minėtiesiems medalionams ir galėjo būti gaminti vienoje dirbtuvėje.

Minėtame centre sidabro apdirbimas nenutrūko ir vėlesniais laikais.

IX—X amžiais Klaipėdos—Kretingos rajonams buvo būdingi smeigtukai, kurių plokščios trikampės galvutės prisagstytos sidabruotų švininių-alavinių vinučių (3 pav., 4). X—XI amžiais Kretingos rajonui būdingi sidabru kloti plokštiniai smeigtukai netaisyklingo dobilo lapo formos galvute (3 pav., 2). Jų randama ir Telšių raj., į kur jie, matyt, bus patekę

3 pav. Kai kurių sidabru puoštų dirbinių paplitimas Vakarų Lietuvoje ankstyvajame feodalizme. 1 — smeigtukai trikampe galvute. Rādimo vietos: 1 — Gudeliai, Plungės raj., 2 — Kiauleikiai, Kretingos raj., 3 — Kurmaičiai, Kretingos raj., 4 — Lazdininkai, Kretingos raj., 5 — Palanga, 2 — plokštiniai smeigtukai su netaisyklingo dobilo lapo formos galvute. Rādimo vietos: 1 — Kiauleikiai, 2 — Laiviai, Kretingos raj., 3 — Prysmančiai, Kretingos raj., 4 — Palanga, 5 — Siraičiai, Telšių raj., 3 — apskriti kabučiai. Rādimo vietos: 1 — Anduliai, Klaipėdos raj., 2 — Aukštakiemis, Klaipėdos raj., 3 — Ginteliškė, Plungės raj., 4 — Kiauleikiai, 5 — Laistai, Klaipėdos raj., 6 — Laiviai, 7 — Laukžemė, Kretingos raj., 8 — Palanga, 9 — Tūbausiai, Kretingos raj., 4 — smeigtukai su galvute, prisagstyta sidabruotų vinučių. Rādimo vietos: 1 — Anduliai, 2 — Bandužiai, Klaipėdos raj., 3 — Palanga, 4 — Prysmančiai

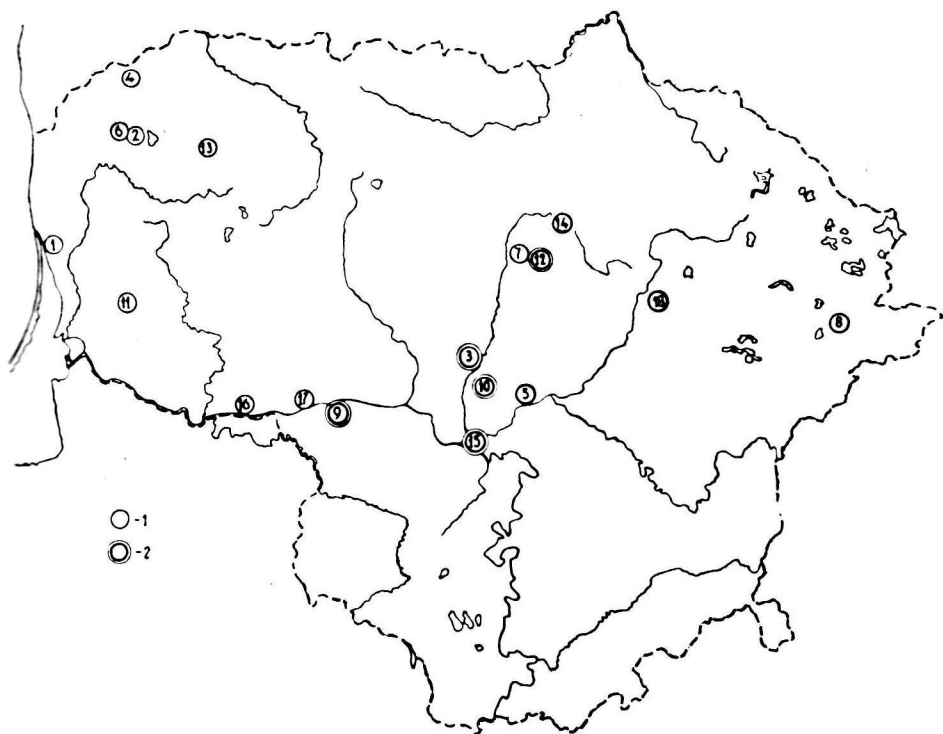
mainų keliu. Smeigtukai labai panašūs, jų ir paskirtis vienoda: galvos dangai susegti.

Pasirėmę čia pateiktais būdingesniais pavyzdžiais, teigiame, kad ankstyvajame feodalizme (IX—XII amžiai) žymus sidabro apdirbimo centras Lietuvoje buvo dabartinių Klaipėdos ir Kretingos rajonų teritorijoje, t. y. Akmenos—Dangės upių baseine.

Kitas nemažiau žymus sidabro apdirbimo centras ankstyvojo feodalizmo metu buvo Vidurio Lietuvoje. Teritorijoje apie Ramygalą, Kėdainius, Kauną rasta labai daug sidabruotų geležies dirbinių. Ypač jais garsios 3 vietovės: Veršvai, Rimaisiai, Grauziai. Taigi Nevėžio baseine, o taip pat Nemuno—Neries santakos baseine gyvenę amatininkai to meto diduomenės atstovams gamino labai prabangius dirbinius.

Reikia pasakyti, kad ir Pakalniškiuose prie Nemuno (Šakių raj.) rasta daug panašiai sidabruotų dirbinių, kas įgalina teigti, kad šiame rajone taip pat gyveno sidabrininkystės žinovas.

Panemuniais žemyn nuo Pakalniškių nedideliais kiekiais randama sidabruotų geležies dirbinių, kurie, matyt, paplito iš tų gamybos vietų, ku-

4 pav. Sidabruotų geležinių dirbinių paplitimas Lietuvoje IX—XII amžiais. 1 — pavieniai arba keletas radinių, 2 — daug radinių. Radimo vietos: 1 — Bandužiai, Klaipėdos raj., 2 — Ginteliškė, Plungės raj., 3 — Grauziai, Kėdainių raj., 4 — Klaišiai, Skuodo raj., 5 — Laikiškiai, Jonavos raj., 6 — Laiviai, Kretingos raj., 7 — Rajūnai, Panevėžio raj., 8 — Mažulonys, Ignalinos raj., 9 — Pakalniškiai, Šakių raj., 10 — Pakapiai, Kauno raj., 11 — Paulaičiai, Silutės raj., 12 — Rimaisiai, Panevėžio raj., 13 — Siraičiai, Telšių raj., 14 — Vensloviškis, Panevėžio raj., 15 — Veršvai, Kauno m., 16 — Viešvilė, Jurbarko raj., 17 — Višpilis, Jurbarko m., 18 — Desukiškės, Anykščių raj.

rios buvo apie Veršvus, Graužius, Rimaisius, Pakalniškius (4 pav.). 3 sidabruotos balno kilpos pateko ir į Rytų Lietuvą (Mažulonys, Ignalinos raj.).

Geležies sidabravimas nebuvo paslaptis ir Vakarų Lietuvos meistrams. Klaipėdos, Kretingos, Plungės, Skuodo, Telšių, Šilutės rajonuose nedideliais kiekiais rasta žirgo aprangos reikmenų, kalavijų, dengtų ir inkrustuotų sidabru ta pačia technika bei panašiu ornamentu, kaip ir Vidurio Lietuvoje. Tačiau čia gyvenę amatininkai mažiau gilinosi į geležies sidabravimo sritį.

Tokiu būdu, Vakarų Lietuvos meistrai ypač pasižymėjo papuošalų, o Vidurio Lietuvos — geležies dirbinių (ypač žirgo aprangos reikmenų) sidabravimo srityje, nors nei vieniems, nei kitiems nebuvo svetimos kitos sidabro apdirbimo sritys.

Kartografinis metodas išryškino dar vieną įdomų reiškinį: kai kurie sidabro apdirbimo centrai-rajonai gyvavo ištisisus šimtmečius. Jau nuo IV a. ėmęs ryškėti sidabro apdirbimo centras Vakarų Lietuvoje Akmenos—Dangės upių baseine, ypač išryškėjo ankstyvajame feodalizme. Rokiškio, Pasvalio ir Kėdainių sidabro dirbinių gamybos centrai pasireiškė jau pradedant VI a., liko jie tokiais ir VII a. O ankstyvajame feodalizme Kėdainių raj. Graužių vietovė ypač pagarsėjo savo sidabruotais dirbiniais.

Amatininkystės žinios ir patyrimas, nauji atradimai bei patobulinimai buvo labai saugojamos paslaptys, perduodamos iš kartos į kartą²⁰. Archeologiniai duomenys rodo, kad juvelyrininkystės amatas yra paveldimas. Tyrinėjant Novgorodo senųjų juvelyrų dirbtuves, nustatyta, kad ta pati dirbtuvė priklausė kelioms amatininkų kartoms²¹. Kadangi dirbtuvė įrengiama toje pačioje patalpoje, kur gyveno juvelyras, tai daroma išvada, kad tėvas sūnui perduoda ne tik savo dirbtuvės inventorių, turtą, bet ir techninius įgūdžius²².

Metalų apdirbimas dėl savo techniškų ypatybių ankstyvose visuomenės vystymosi stadijose buvo apsuptas ypatinga magiška-religine aureole. Metalų kalėjas buvo laikomas kažkokiu ypatingu žmogumi, kartais burtininku ar net dievu²³.

Metalų kultas atsispindi ir lietuvių tautosakoje, pvz., kardų, raktų ar durklu apibrėžiamas ratas, kurio piktosios dvasios negali peržengti²⁴, arba prie durų ar langų dedami metaliniai daiktai, kad pastarosios negalėtų įlįsti vidun²⁵. O ir pačiam metalo kalėjui suteikiama ypatinga galia: tai jis kovoja su velniu, tai nukala specialią kulką piktoms jėgoms įveikti, tai, pakaitinęs žaizdre daiktą, panaikina jį valdžiusius burtus. Visa tai rodo

²⁰ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, 485, М., 1948.

²¹ Н. В. Рындина, Материалы и исследования по археологии СССР, 117, 226 (1963).

²² Ten pat, 227.

²³ Р. В. Шмидт, Металлическое производство в мифе и религии античной Греции, 26—27, Л., 1931.

²⁴ Užburta karalystė, Lietuvių liaudies pasakos, Vilnius, 1957.

²⁵ Tautosakos darbai, 3, Kaunas, 1937.

metalo apdirbimo meistrą senovėje buvus ypatinga asmenybe, o jo darbo sritį — paveldima paslaptimi.

Tai, kad sidabro apdirbimo rajonai per ilgą laiką Lietuvoje sutapo, liudija, jog juvelyras-auksakalys savo amato paslaptį perduodavo savo artimiesiems, gal šeimos nariams, kurie, gyvendami tose pačiose vietovėse, gamino sidabro dirbinius.

Tenka dar pažymėti, kad sidabro apdirbimo centrai, ypač ankstyvajame feodalizme, buvo susikoncentravę tose Lietuvos dalyse, kur vyko ypač intensyvus gyvenimas, kur buvo tankiai apgyventos vietos. Vakarinėje Lietuvos dalyje, ypač pajūryje, o taip pat centrinėje Lietuvoje, apie Kauną, yra rasta dirbinių, importuotų iš Skandinavijos, Vakarų ir Rytų Europos. Žinomi ir svarelių bei svarstyklių radiniai. Visa tai rodo čia buvus gyvus prekybinius santykius. Taigi sidabro apdirbimas labiau suklestėjo rajonuose, kuriuose vyko didesnis prekybinis judėjimas, nes ten buvo galima nuolat įsigyti sidabro žaliavos.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos
Istorijos institutas

Gauta
1967.XI.22

К вопросу золотых дел в Литве до XIII в. (2. География серебряных изделий)

Л. М. Накайте

Резюме

При помощи картографического метода определены наиболее известные центры обработки серебра на территории Литвы до XIII в. Установлено, что один из ранних центров изготовления серебряных изделий приблизительно в IV—V вв. н. э. выделяется в Западной Литве, в бассейне рек Акмяна—Данге, на территории теперешних Клайпедского и Крятингского районов. Приблизительно в VI—VIII вв. выделяются заметные центры изготовления серебряных изделий в бассейне р. Муша, на территории теперешних Пасвальского и Рокишкского районов, а также в бассейне р. Нявежис, на территории теперешнего Кедайнского района (рис. 1).

Центры обработки серебра особенно выделяются в эпоху раннего феодализма (IX—XII вв.). Такие центры существовали в Западной Литве на территории Клайпедского и Крятингского районов (рисунки 2, 3) и в Центральной Литве — в бассейне р. Нявежис, а также в бассейне слияния рек Нямунас и Нярис, т. е. на территории Каунасского, Кедайнского, Рамигальского районов (рис. 4).

В эпоху раннего феодализма мастера особенно отличались серебрением бронзовых украшений — в Западной Литве, и железных изделий — в Центральной Литве, но были знакомы и с другими способами обработки серебра.

Так как некоторые центры обработки серебра существовали на протяжении целых столетий, то можно предполагать, что мастера передавали свой опыт близким, возможно членам семьи.

Обработка серебра процветала в тех районах Литвы, где была развита торговля, обеспечившая мастеров сырьем — серебром.

Институт истории
Академии наук Литовской ССР

Поступило
22.XI.1967

On the Question of Jewelry in Lithuania till the 13th Century (2. Geography of Silverware)

L. Nakaitė

Summary

The cartographic method facilitated in directing attention to the fact that in different regions of Lithuania there are encountered silverwares of different types and that some of them have definite spread boundaries.

Circa 4th—5th century one such silverware producing centre was located in the basin of the rivers Akmena and Dangė, that is, in the territory of the districts of Klaipėda and Kretinga (West Lithuania). Circa 6th—7th century already two such centres were noticed, one of them in the basin of the river Muša (districts of Pasvalys and Rokiškis), the other, in the basin of the Nevėžis (district of Kėdainiai) (Fig. 1).

The silverware producing centres are especially noticeable from the 7th century onwards. In the early feudalism one silverware producing centre was located in West Lithuania, in the territory of the districts of Klaipėda and Kretinga (Fig. 2, 3). Another significant silverware producing region was located in Centre Lithuania, in the basin of the Nevėžis, in the convergence basin of the Nemunas and Neris, that is, around the cities Kaunas, Kėdainiai and Ramygala (Fig. 4).

Some silverware producing centres existed entire centuries. Such long persistence indicate that the jeweller-goldsmith handed the secrets of his trade to relatives, perhaps family members, who, living in the same localities, continued to produce silverwares.

The silverware producing centres were mainly concentrated in those parts of Lithuania in which the commercial activity was high, as it insured a steady supply of silver.

Institute of History
of the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR

Received
November 22, 1967